

O XACEMENTO ARQUEOLÓXICO DE ADRO VELLO (O GROVE): PASADO E PRESENTE

Por: Adolfo Fernández Fernández; Mateo Fontán Couto; Patricia Valle Abad; Marta Lago Cerviño; Roberto Bartolomé Abreira; Fermín Pérez Losada; Olalla López Costas; Elvira Mangas Carrasco.

ADRO VELLO NO TEMPO

Sito ao NW da provincia de Pontevedra, nunha pequena península á entrada da Ría de Arousa e ao bordo da praia do Carreiro, o xacemento de Adro Vello pertence administrativamente ao Concello do Grove, na comarca do Salnés. O Grove toma parte da diocese de Santiago de Compostela e repártese en dúas parroquias: San Martiño e San Vicente, nesta última sitúase o xacemento, baixo un complexo dunar duns 170 m de lonxitude por 20 m de ancho medio e rodeado pola flora e fauna deste ecosistema, constituíndo unha fermosa contorna paisaxística.

Na década de 1960 comezan as primeiras escavacións no xacemento, baixo a dirección de M. C. García Martínez e J. M. Vázquez Varela. Xa nas dúas décadas seguintes será J. Carro Otero quen escavará de forma sistemática neste lugar. Baixo a dirección deste investigador, médico, antropólogo e docente galego o coñecemento sobre o territorio aumentará considerablemente, revelando a súa importancia e singularidade. As publicacións durante esta época, sen ser abundantes e máis ben de índole divulgativa, poñen en valor o potencial arqueolóxico da zona. No entanto, tras estas escavacións, Adro Vello sufriría un paulatino desleixo por parte das administracións que repercutiría de xeito moi negativo sobre o mesmo. Finalmente, e tras algunha actuación de limpeza e acondicionamento do enclave, un equipo da Universidade de Vigo chegaría en 2017 á emblemática paraxe para acometeren labores de escavación, consolidación e restauración. Esta nova etapa traería para Adro Vello, amais de significativos avances no estudo sobre o xacemento, a desexada declaración como Ben de Interese Cultural na categoría de zona arqueolóxica.

Xa que logo, Adro Vello trátase dun importante enclave histórico cunha gran continuidade no tempo, pois no decurso das intervencións levadas a cabo no lugar previas ás escavacións da UVigo, detectáronse os restos de numerosas estruturas definidas por J. Carro Otero na seguinte proposta:

- Factoría romana de salga posiblemente de cronoloxía alto imperial.
- *Villa* romana tardoantiga (s. IV?) que se superpón á factoría.
- Creación e desenvolvemento da necrópole tardoantiga e construción da igrexa que continuará en uso ata o séc. XVIII.
- Construción de diversas estruturas medievais entre as que destaca un “torreón” defensivo.

No entanto, o propio J. Carro Otero, anos máis tarde, modificou esta primeira interpretación –que conta cunha maior proxección–, nunha breve nova onde sinala a coetaneidade da factoría de salga e a *villa* romana, sen dar maiores explicacións ao respecto. Esta nova visión reduce a ocupación de Adro Vello a tres fases, modificando a antiga evolución proposta anteriormente:

- *Villa* e factoría de salga entre o séc. I e o séc. IV.
- Necrópole de inhumación sobre os restos destas estruturas previas.

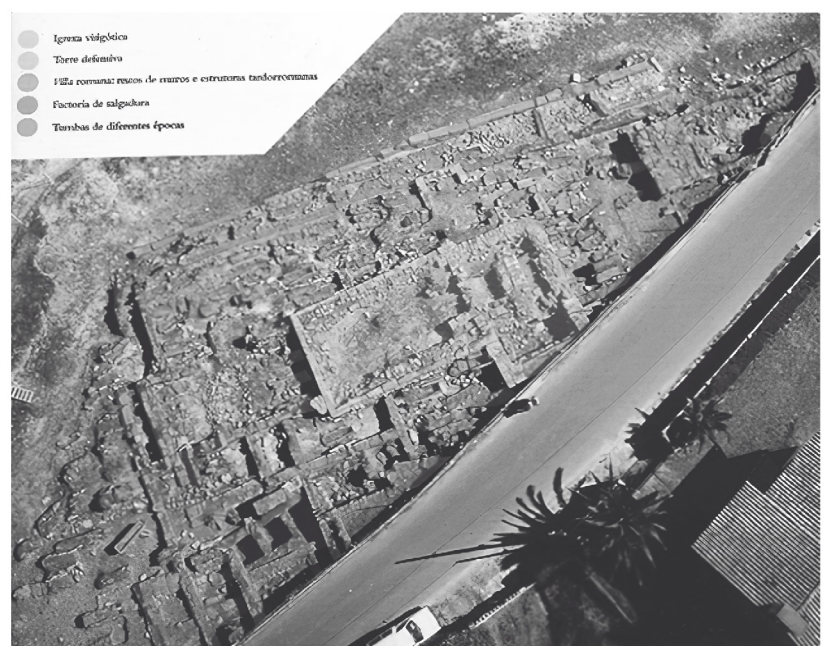

Foto aérea coa secuencia proposta por J. Carro Otero a finais do séc. XX

- Igrexa visigótica a partir do séc. VII que perdura ata o séc. XVIII con outras estruturas asociadas como unha “torre” do séc. XIII.

No tocante a achados destacados na historia das intervencións poderíamos citar a ara romana dedicada a divindade Deveros, que apareceu reaproveitada nos muros da igrexa. Mais a peza aparecida con maior fama é, sen dúbida, a moeda repuxada de doce milímetros de diámetro, fabricada en torno ao século XII, na que se amosa a primeira representación coñecida da *traslatio* do corpo morto do apóstolo Santiago dende Palestina até Galicia. Este tesouro numismático de Adro Vello atópase na actualidade no Museo das Peregrinacións, en Compostela. En 2017, a UVigo recuperou no interior dun dos píos de salga abundantes restos de peixe (un 98% de sardiña e 2% de xurelo) que supón a mostra máis abundante de peixe antigo recuperada no noroeste da Península en contexto de produción. Grazas a esta mostra sabemos que se estaban a producir en Adro Vello prebes de peixe a partir de sardiña que seguramente eran exportados cara a outras zonas do mundo romano.

Moeda da *traslatio* (fonte: ceres.mcu.es)

ADRO VELLO HOXE

Desde 2022 un equipo científico coordinado pola Universidade de Vigo e no que participan investigadores/as das universidades de Santiago de Compostela, A Coruña, León, Oporto, Minho, Aveiro e o CSIC, desenvolven un proxecto de escavación, conservación e posta en valor do xacemento que inclúe a redacción dun Plan Director do xacemento que complete a declaración de BIC conseguida a inicios de 2023¹. Este proxecto subvencionado pola Consellería de Cultura, Educación, Formación Profesional e Universidades da Xunta de Galicia e co apoio da sociedade meca debe concluír coa entrega á cidadanía dun xacemento de Adro Vello musealizado e interpretado para o seu disfrute e conservación.

As dúas campañas arqueolóxicas, que incluíron estudos antropolóxicos e traballos de conservación-restauración dos restos, deron xa os seus froitos. A día de hoxe leváronse a cabo sobre as ruínas do xacemento diferentes tratamentos para axudar á súa preservación e intentar minimizar o seu deterioro. Escavouse por completo a zona valada o que aportou unha nova visión e interpretación dos restos arqueolóxicos conservados. Os estudos científicos que se desenvolven en paralelo (datacións absolutas, análises de morteiros, estudos zooarqueolóxicos e arqueobotánicos, estudos medioambientais e a monitorización do xacemento para controlar a súa degradación) completarán co paso dos meses a información obtida durante os traballos de campo. O resultado debe ser o dun xacemento investigado, ben coñecido, protexido e musealizado.

En 2022 os traballos arqueolóxicos e antropolóxicos abrangueron a totalidade do xacemento, naquelas zonas onde aínda quedaban niveis por escavar xa que moitas partes atopábanse esgotadas polas intervencións antigas. Limpouse o xacemento retirando de forma manual a vexetacións sobre as estruturas, retiráronse os recheos de protección depositados durante as obras de acondicionamento dos inicios dos anos 2000 e escaváronse tamén os testemuños deixados nos anos 90 durante as escavacións de Carro Otero. Todo isto permitiu levar a cabo un completo rexistro fotográfico e tridimensional das estruturas á vista (máis de 70 tramos de muros e de 100 sepulturas), ademais dunha diagnose en profundidade do estado de conservación do conxunto. Deste modo foi posible realizar unha proposta de intervención global do xacemento.

¹ https://www.boe.es/diario_boe/txt.php?id=BOE-A-2023-6279

Foto aérea co xacemento totalmente limpo (verán de 2022).
(Foto: GEAAT. Universidade de Vigo)

Enterramento dun neno aproveitando un dos muros medievais como sepultura
(Foto: GEAAT. Universidade de Vigo)

Entre xuño e outubro de 2023 acométese a segunda gran intervención. Esta campaña implicou escavar nalgunhas zonas concretas co obxectivo de obter respostas a preguntas que quedaban incompletas e tamén para facilitar a intervención de conservación. Mais o groso do traballo centrouse na conservación e protección dos restos arqueolóxicos. Todas as estruturas e sepulturas foron intervidas (consolidadas) para asegurar a súa conservación. Realizáronse importantes recheos de protección, co obxectivo de recuperar niveis de uso e de protexer estruturas sensibles que durante décadas estiveron á intemperie. Soamente quedaron pendentes as intervencións sobre a fábrica de salga e a ábsida da igrexa á espera de decisións concretas sobre a súa musealización. Estes traballos pendentes, xunto coa musealización da totalidade do Adro Vello e unha solución á intensa problemática de erosión mariña que afecta ao xacemento deberían decorrer de inmediato para non perder o traballo realizado ata o momento e frear a intensa degradación que vén sufrindo o conxunto, principalmente polas inclemencias meteorolóxicas e pola acción antrópica, xa que cabe recordar que o xacemento continúa cun peche en pésimo estado.

Mais volvendo á interpretación arqueolóxica do ben, grazas ás últimas intervencións, contamos cunha nova interpretación do xacemento que xa foi adiantada nalgunhas novas de prensa² e nunha charla divulgativa no Grove ao abeiro dunha xornada promovida pola asociación cívico-cultural Barlovento.

A primeira fase do xacemento segue a ser a fábrica de salga de época alto imperial. Posiblemente abandonada durante o séc. III d.C. O máis probable é que co-exista cunha zona habitacional, posiblemente unha *villa* marítima que perdura ata un momento, polo de agora, indeterminado. A inicios do medievo, sécs. VII-VIII, constrúese un importante complexo edilicio, seguramente de carácter eclesiástico. Desta igrexa ou mosteiro tense constancia nun documento do ano 899, como parte das posesións do episcopado de Iria, que o rei Alfonso III confirmaba (“*et ecclesiam Sancti Uincentii in insula Oobre cum dextris suis*”). Anos despois, xa no séc. X, o rei Ordoño II ratifica esta doazón xunto con outras na zona do Salnés (“*...Arauca medietatem de ea cum sua ecclesia et suis salinis, sanctam Eulaliam de Aobre, que nuncupant Arealonga et sanctum Chritoforum cum bonis suis, sanctum Uincentium de Ogobre cum suis terciis et cum omnibus*”). As escavacións recentes aportaron abondosos datos arqueolóxicos que demostran a existencia deste edificio alto medieval asociado a numerosos enterramentos.

Modelo 3D onde se poden ver os 4 píos de salga da fábrica romana de Adro Vello baixo outras estruturas posteriores. (Imaxe. GEAAT. Universidade de Vigo)

Resulta máis difícil saber se nalgún momento se abandona, volvéndose ocupar coa mesma finalidade relixiosa na plena idade media (séc. XII-XIII). Esta fase claramente funcionando como igrexa e templo parroquial perdura ata o seu traslado no ano 1771. A chamada “torre medieval defensiva” e un muro que rodea todo o espazo construíuse xa en época moderna sendo os alicerces atopados, non os dunha torre senón dun campanario exento, como o demostraron os investigadores locais Juan F. Vidal e Xosé Avelino Ochoa³. Durante séculos o solar ao carón da praia serviu de camposanto parroquial o que deu lugar a unha extensa necrópole con milleiros de inhumacións que están sendo investigadas no marco deste novo proxecto.

Esta proposta, aquí esbozada de maneira sucinta, modifica substancialmente aquilo que coñecíamos. Porén, este bosquexo evolutivo do xacemento pode quedar obsoleto en poucos meses, unha vez que vaian rematando estudos que se desenvolven en paralelo e que poden modificar de xeito importante o aquí proposto. Estamos aínda en pleno proceso de investigación científica e por isto resulta importante recalcar a provisionalidade das hipóteses aquí formuladas.

Adro Vello é moito máis que centenaes de muros e sepulturas no interior dun valado destruído. Son case 2000 anos de historia de Galicia comprimidos nuns poucos miles de metros cadrados. Así quedou claro no texto de declaración de BIC

² <https://culturagalega.gal/noticia.php?id=35364>

³ Recomendamos leer o libro de X.A. Ochoa Gondar “Da gran historia da igrexa de San Vicente dos Groves” (editado pola Parroquia de San Vicente dos Groves, 2022) para achegarse á historia do xacemento e á historia das súas investigacións.

como Zona Arqueolóxica onde se inclúe a atalaia costeira dos Castriños, considerada o berce histórico da parroquia, así como as fábricas “modernas” de salga (Pons, Ferrer, Carreiró e Triñanes), os interesantes conxuntos rochosos que protexen ó xacemento e mesmo a contorna mariña. Entendemos Adro Vello coma un conxunto que se debe protexer e promocionar na súa totalidade.

AGRADECEMENTOS

Queremos agradecer a X. Avelino Ochoa e a Juan Ventura Martínez (párroco de San Vicente) o apoio que prestan ao proxecto e a súa total lealdade ao xacemento de Adro Vello. Á Xunta de Galicia pola confianza depositada na Universidade de Vigo que comanda o proxecto xunto a decenas de investigadores/as doutras institucións, aos que tamén agradecemos a súa participación e achega desinteresada. Así como ao concello de O Grove.

BIBLIOGRAFÍA SUMARIA

- Alonso Romero F. (1987): La embarcación de la moneda de la necrópolis de Adro Vello (O Grove, Pontevedra). *Anuario brigantino* 10: 11-16
- Carro Otero J. (1971): Los esqueletos bajo-romanos de San Vicente de O Grove. *Cuadernos de Estudios Gallegos* XXVI(79): 129-153
- Carro Otero J. (1983): El yacimiento arqueológico de la playa de Carreiro, *Disque (Boletín Informativo del Ilm. Concello de O Grove)* 1(0): 6-8
- Carro Otero J. (1989a): 16. Xacemento antroppo-arqueoloxico de Adro Vello (San Vincenzo de O Grove, Pontevedra). Campaña 1987. *Arqueoloxía Informes* 1: 86-92
- Carro Otero J. (1989b): 17. Xacemento antroppo-arqueoloxico de Adro Vello (San Vincenzo de O Grove, Pontevedra). Campaña 1988. *Arqueoloxía Informes* 2: 93-99
- Carro Otero J. (1989c): 47. Adro Vello (San Vincenzo de O Grove, Pontevedra).. *Arqueoloxía Informes* 2: 283-285
- Carro Otero J. e Millán González-Pardo I. (1976): Ara con un nuevo teónimo indígena en San Vicente de O Grove. *El Museo de Pontevedra* (30).
- Carro Otero J., Masa Vázquez M. del C. e Varela Orgando, M. L. (1983.): Molde de hachas, de la Edad de Bronce, en San Vicente de O Grove (Pontevedra). *Cuadernos de Estudios Gallegos* XXXIV: 33-49.
- Fernández Fernández, A. (2019): *Informe preliminar. Intervención arqueológica en la factoría de salazón del yacimiento de Adro Vello (O Grove)*. Informe depositado na DXPC da Xunta de Galicia.
- Fernández Fernández, A., Lago Cerviño, M., Valle Abad, P., Rodríguez Nóvoa, A. A. (2021): *Proposta para a delimitación e declaración como Ben de Interese Cultural na categoría de Zona Arqueolóxica do xacemento de Adro Vello (O Grove, Pontevedra)*. Informe depositado na DXPC da Xunta de Galicia.
- Mangas-Carrasco, E., Colmenares-Prado, M., Fernández-Fernández, A., & López-Costas, O. (2022): The late medieval/early modern necropolis of Adro Vello (O Grove, Pontevedra, Spain) from sondage 1.2017: an osteoarchaeological approach to funerary practices and childhood. *Journal of Medieval Iberian Studies*, 14 (3): 468-500.
- Martínez, C. G., & Varela, J. M. V. (1968): La necrópolis de “Adro vello” (San Vicente de O Grove). *Compostellanum: revista de la Archidiócesis de Santiago de Compostela*, 13 (4): 563-571.
- Ochoa Gondar, X. A. (2022): *Da gran historia da igrexa de San Vicente dos Groves*. Parroquia de San Vicente dos Groves, O Grove.
- Pardo, J. C. S. (2019): Nuevos apuntes sobre técnicas constructivas altomedievales en Galicia. *Nailos*: 61-73.

ACTIVIDADES “Pineiróns”

Agradecemento á:

CONCELLO DE O GROVE
CASA DE CULTURA DE O GROVE

Colabora